

რეზიუმე

პოლიტიკოსთა, უმსხვილესი კაპიტალის წარმომადგენლების, პუბლიცისტების, მეცნიერთა და სხვების წიგნებში, საჟურნალო და საგაზეთო გამოცემებში, ასევე სხვადასხვა საერთაშორისო ფორუმების დისკუსიებში თუ სხვა შეხვედრებში, რამდენიმე ათეული წელია აქტიურად განიხილება საკითხი თანამედროვე კაპიტალიზმის ისტორიული ბედის შესახებ (ა. გორი, ზ. ბუეზინსკი, პ. კისინჯერი, ჯ. სოროსი, ბ. გეიტსი, ვ. პინჩუკი, პ. დრუკერი, ა. კასტელსი, ა. ლაგარდი, ე. ვალერესტაინი, ს. ჰანტინგტონი, ფ. ფუკუიამა, დ. ბელი, რ. არონი, ე. ტოფლერი, დ. რუბენშტეინი, ლ. სამერსი, კ. შვამბა, ი. შუმპეტერი, ჯ. პლენდერი, ა. გალჩინსკი, ნ. ორნშტეინი, ტ. ვაიგელი, ვ. ინოზემცევი, ი. ფრანგიშვილი, ნ. ჭითანავა და სხვები. დავოსის ეკონომიკური ფორუმები, სხვადასხვა საერთაშორისო კონფერენციები და ა.შ.).

2012 წლის იანვარში შვეიცარიის ქალაქ დავოსში შეკრებილ მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე გაცხადდა, რომ დღევანდელი ფორმატით კაპიტალისტურმა სისტემამ თავისი თავი ამოწურა და არ ეწერება თანამედროვე მსოფლიოს მოდელში. გამოითქვა მოსაზრება, რომ კაპიტალიზმმა XX საუკუნეში დაამთავრა თავისი წარმატების დემონსტრირება და ეხლა იმდენად მოძველდა, რომ ნგრევით ემუქრება XXI საუკუნის საზოგადოებას.

ეხლა ძნელია გადაჭრით ვინანასწარმეტყველოთ რა სისტემაში მოუწევს მსოფლიოს მომავალში ცხოვრება, მაგრამ არსებობს მეცნიერთა ვარაუდი, რომ შესაძლოა ეს იყოს უფრო ჰუმანისტური საზოგადოებრივ-ეკონომიკური სისტემა — დასავლური ტიპის სოციალიზმი, ხოლო შორეულ მომავალში მას ჩაენაცვლება უფრო ზეპარტიული სისტემა — ჰარმონიული საზოგადოება.

ფორუმზე დაფიქსირდა ევროკავშირის პრობლემა. გამომსვლელთა აზრით, ევროკავშირი არ არის მყარი ეკონომიკურ-პოლიტიკური ორგანიზაცია, ევროპული „კოლექტიური იდენტობა“, ვერ შედგა და ნაციონალური საზღვრების ადვილად „გადალახვის“ დემონსტრირებამ, ბევრი ვერაფერი შესძინა ევროპული ქვეყნების თანამეგობრობას. ფორუმზე გაისმა წინადადებები პრინციპულად ახალი ინტეგრაციული მოდელის შემოღების შესახებ, რომელიც ითვალისწინებს გონივრულ დეცენტრალიზაციას, მრავალწევრიან, სხვადასხვა დონის ფუნქციონირებად, ჰორიზონტალური კავშირების საფუძველზე მომქმედ სისტემას.

როგორც ჩანს, საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე სისტემაც მრავალი ექსპერტისათვის მიუღებელია, ის გახდა არა მარტო არასტაბილური, არამედ

არასამართლიანიც. საბაზრო ეკონომიკის საბრალდებო დასკვნა ფორუმზე ასე წარმოჩინდა:

თანამედროვე კაპიტალიზმი იქცა უთანასწორობის მთავარ წყაროდ;

კაპიტალიზმი არ იცავს მორალურ ფასეულობებს და წარმოადგენს მდიდართა ინტერესების გამომხატველ სისტემას;

არ ხდება რესურსების გონივრულად განაწილება;

იზრდება მდიდრების ქონებრივი მდგომარეობა, როდესაც მცირდება ადამიანების საშუალო შემოსავლები;

ექვსე არ იწვევს საბაზრო ეკონომიკის სიმყიფე და არ შეიძლება მას უშველოს მეცნიერთა თეორიებმა კრიზისი მართვის შესახებ (ჯ. კეინსი, ფ. ფუკუიამა, პ. მინსკი, მ. ოლსონი და სხვ.).

შეიძლება ითქვას, რომ კაპიტალიზმის კრიზისის სათავე პოლიტიკურ მმართველობაშია, როდესაც ხორციელდება ზეგავლენა საბაზრო პოლიტიკაზე. დემოკრატიული პროცესი უზურპირებული აქვთ კარგად ორგანიზებულ ჯგუფებს, რომლებიც ძირითადი მოსახლეობის ინტერესებს არ წარმოადგენენ. აღნიშნულის დემონსტრირებაა საბერძნეთის მაგალითი, სადაც სხვადასხვა სოციალური ჯგუფები (ფარმაცევტები, ექიმები, საჯარო მოსამსახურეები, არქიტექტორები და სხვ.) ჩამოყალიბდნენ დახურულ კორპორაციებად, რომლებიც აკონტროლებენ ფასებს, დიდწილად გაურბიან გადასახადების გადახდას, აგროვებენ საკმაოდ დიდ ქონებას, მაგრამ ვერ იცილებენ ნაციონალურ გაკოტრებას.

თანამედროვე ვითარებაში ამერიკამაც დაკარგა განსაკუთრებული პოზიცია. ის არ წარმოადგენს განსაკუთრებულ ზესახელმწიფოს, მითუმეტეს, მსოფლიო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ სივრცეში მთელი ძალისხმევით შემოდიან გერმანია, რუსეთი, ჩინეთი, ინდოეთი, ინდონეზია, ბრაზილია, თურქეთი და სხვა ქვეყნები. როგორც ცნობილი პოლიტიკოსი და დიპლომატი, პრეზიდენტ ბ. ობამას მრჩეველი ზ. ბუეზინსკი გვარწმუნებს, ამჟამინდელი ამერიკა ეკონომიკურ ვარდნასთან ერთად პოლიტიკურ უძლურებასა და სტრატეგიულ იზოლაციაშია. სამყაროში მიმდინარეობს დეცენტრალიზაციის პროცესი და ძალა და გავლენა გარდაუვალად ინაცვლებს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. ამერიკამ თავის თავზე აიღო „მსოფლიო ჟანდარმის“ ფუნქცია და ვერ მოექცა მსოფლიო გარდაქმნის სათავეში და, შესაბამისად, დასავლეთის დომინირების ფენომენმა თანდათანობით არსებობა შეწყვიტა. მსოფლიოში დაიწყო გლობალური პოლიტიკური გამოღვიძების პროცესი და ხალხებმა ღიად გამოხატეს საკუთარი ეროვნულ-პოლიტიკური თვითშეგნება და მისწრაფებები და, შესაბამისად, გართულდა მსოფლიოს მართვა.

ბუჟინსკი ფიქრობს, რომ ამერიკის მიერ გატარებული არასწორმა პოლიტიკამ უკონტროლო გაზაფხინსური სისტემა, გაფართოვდა სპეკულაცია და ადამიანთა ცალკეული ჯგუფების უზომო გამდიდრება, შენედა ინფრასტრუქტურა, უმართავი გახდა ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, ჯანდაცვა და, განსაკუთრებით განათლება. ქვეყანას ტვირთად დააწვა უზარმაზარი სესხები, რის შედეგადაც დაგროვდა ათეული ტრილიონი საგარეო ვალი. „შიდა სირთულეებმა საგარეო პოლიტიკურ პრობლემებამდე მიგვიყვანა, უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში ჩვენ ზომიერების გრძნობა და მორიდება დავეკარგეთ“.

ამერიკელი პოლიტიკოსის განსაკუთრებული შემოთხზის საგანია ამერიკული განათლების სისტემა. დამახინჯებული ისტორია და გეოგრაფიის სწავლების სავალალო მდგომარეობა. შოკისმომგვრელია მისი აღიარება იმის შესახებ, რომ „ამერიკელი ხალხი უყვითა“.

ბუჟინსკი ცდილობს დაგვარწმუნოს იმაში, რომ ამერიკის ისტორია გვერდს უვლის მათ კონტინენტზე ათასობით ინდიელის საკუთარი მიწებიდან აყრის და ეთნიკური წმენდის ფაქტებს. ხოლო აბიტიურიენტების 50 პროცენტზე მეტს არ შეუძლია რუკაზე გაარკვიოს სად მდებარეობს ნიუ იორკი; 70 პროცენტი რუკაზე ვერ პოულობს ერასის სახელმწიფოს, ხოლო სტუდენტების 30 პროცენტი რუკაზე ვერ ახდენს წყნარი ოკეანის იდენტიფიცირებას. საინტერესოდ ჩანს ბუჟინსკის პოლიტიკურ და დიპლომატიურ შემოქმედებაში რუსეთის თემა. ამერიკელი პოლიტოლოგი ფიქრობს, რომ „რუსეთს კი არ უნდა ებრძოლო, არამედ შენი გზით წაიყვანო“.

ამ კონტექსტში საინტერესოა მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ ქართული დიპლომატიის მიმართება რუსეთთან ყოველთვის დილემური აღმოჩნდა. „საერთოდ, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის მანძილზე, ქართულმა დიპლომატიამ ვერასოდეს ამოიციო რუსეთის დიპლომატიის მიზნები და მოქმედების ხერხები“.

The issue of historical fate of modern capitalism is being actively discussed for about 10 years in certain circles of political elite, in the books of scientists and publications of publicists, in the newspapers and scientific magazines (A. Gori, Z. Brzezinski, H Kissinger, G. Soros, B Gates, V. Pinchuk, P. Drucker, A. Kattels, K. Laggard, I. Wallerstein, S. Huntington, F. Fukuyama, D. Bell, R. Aron, A. Toffler, D. Rubenstein, L. Summers, K. Shvamba, I. Schumpeter, G. Plender, A. Galchinsky, N. Ornshtein, T. Veigel, V. Inozemtsev, I. Prangishvili, and others. The issue is in the centre of discussions of various international forums and other meetings, the Davos Economical Forum and other international conferences are not an exception).

In January 2012 at the World Economic Forum in Davos, Switzerland, was said that according to the modern styles, the system of capitalism has exhausted itself, European Union has certain kind of problems and they are reflected in its currency – the euro. As it can be seen, the modern system of market economy turned up to be unacceptable, and in addition it became not only unstable but unfair.

Obviously, it is difficult to predict in what kind of system will the world live in future, but scientists think that it could be more humanistic social-economic system – the Western Type socialism but in the distant future it will be replaced by a political system – harmonious society.

There raised the issue of the European Union's problem in Davos's forum. Specialists think that European Union is not a solid economic-political organization, European collective identity was not a success, and the demonstration of easy national border “crossing” has not brought anything special to the commonwealth of European states. There in Davos was announced the proposal for a new integrative model, which involves the mental decentralization, based on the valid horizontal multisystem, functioning on the different levels.

As it is seen, even the modern system of market economy is unacceptable for many experts. As it became not only unstable but unfair as well. In the forum were announced following indictments.

Modern capitalism has become the main source of imbalance.

The capitalism does not follows the moral values and represents the system of riches.

Resources are not distributed reasonably.

There is a growing prosperity of the rich men, while the average person's income decreases.

The fragility of market economy is out of doubt and the theories of well known scientists about the crisis are useless (J. Keince, F. Fukuiama, H. Minsk, M. Olson etc.).

We may say the crisis of the capitalism comes from the political management, especially when there is a pressure on the market policy, and when the well organized groups which do not represent the interests of the society have usurped the democratic process. For instance we can ana-

lyze the situation in Greece, where different social groups (pharmacies, doctors, public figures, architects etc.) joined in the certain kind of closed corporations and took control over the prices, they make fortune avoid paying taxes but can not avoid national bankruptcy.

In modern world America has lost its exclusiveness. It is not a dominant state any more, as there in political space have already entered such states as Germany, Russia, China, India, Indonesia, Brazil, Turkey etc. The well-known politician and diplomat, adviser to President B. Obama, Z. Brzezinski convinces us that America, with its economic decline is in the political impotence and strategic isolation. There is a process of decentralization in the world, and consequently the strength and power inevitably are shifting from West to East. "The internal problems brought us to the external political troubles, during the last 20 years we lost the feelings of moderation and respect", said Z. Brzezinski. America has taken over the function of the "world's policeman" and failed to take the leading position in the global redistribution, because of this the phenomena of West gradually cease to exist. In the modern world has begun the process of global awakening and people began to openly show their economic and political self-consciousness and their aims. As a result the world order became almost unmanageable.

The American politician is concerned about the American educational system, he thinks that students are being though the wrong state history and geography. He makes a shocking statement, he thinks that American people are uneducated. And as for the enrollees, 50% of them can not even find New Your on the political map; 70% can not find the capital of Iraq, and 30 % of students can not find the Pacific Ocean. This great scientist tries to convince us that America throughout its history has never oppressed the Indians.

Z. Brzezinski thinks that America's wrong policy made the financial system uncontrolled, the speculation has flourished and the certain groups of people became incredible rich. This policy has also caused the obstacle in infrastructure, the transport system, connections, healthcare and especially education which became unmanageable. The State run into debts - 10 trillions of foreign debt.

It is also interesting to look at Brzezinski's political and diplomatic work of the theme of Russia. American political scientist thinks that: "You need not fight with Russia, but rather to have it on your way". He believes that if America is wise during the next 20-30 years the world will face great and important differences. "These differences may be compared to the nineties of last century, when just few days before the Christmas Eve, Soviet Union unexpectedly collapsed".

The above given context contains an interesting sense, it is about the relationship between Georgian diplomacy and Russia, the author of this words thinks that it has always been a dilemma. "During the Russian-Georgian relations, Georgian diplomacy could not understand the aim of Russian diplomacy and the way of its action".

* * * * *

„ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“ და „ისტორიის დასასრულის“ ეპოქა არ არასოდეს დადგება. ამიტომ ისტორიამ უნდა იკამათოს და განსაჯოს საკაცობრიო პრობლემები, რომლებიც უკანასკნელ პერიოდში გაჩნდა ჩვენს სიახლოვეს და თავისი მასშტაბურობით ღრმა დაფიქრებისაკენ გვიბიძგებს.

მათ შორისაა თანამედროვე „კაპიტალიზმის დასასრულის“ პრობლემა, რომელიც „სიბერის“ განუკურნებელმა სენმა მოიცვა და ხსნის გზებს ეძებს.

2012 წლის იანვრის ბოლოს შვეიცარიის ქალაქ დავოსში მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე შეკრებილმა ეკონომიკური, პოლიტიკური და სამეცნიერო ელიტის ცნობილმა სახეებმა, არა მარტო მოახდინეს მსოფლიო უღრმესი ეკონომიკური კრიზისი ფაქტის კონსტატაცია, არამედ აღიარეს, რომ დღევანდელი ფორმატით კაპიტალისტურმა სისტემამ თავისი თავი ამოწურა.

დავოსში არც ისე ცოტა დრო დაეთმო დისკუსიებს ევროზონის შესახებ, მაგრამ ძალიან სწრაფად გაირკვა, რომ დღევანდელი პრობლემები — ერთიანი ევროპული ვალუტის შესახებ, სოციალური პროტესტები, რეგულაციები ახლო აღმოსავლეთში, საზოგადოებრივი მოძრაობა „დაიკავე უოლ სტრიტი“ და სხვები, თანამედროვე კაპიტალიზმის ავადმყოფობის ცალკეული სიმპტომებია. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის დირექტორ-განმკარგულებელმა ქრისტიანა ლაგარდმა, მსოფლიოს მოუწოდა ეძებონ ყველაზე გადამწყვეტი მეთოდები პრობლემის გადასაჭრელად, მითუმეტეს, ცენტრალურ ბანკებთან ფინანსური სისტემის დარეგულირება და მთავრობის მხრიდან მომავალში მრავალმილიარდიანი საბიუჯეტო სტიმულირება, არ არის პრობლემის მოგვარების გზა.

დავოსის ფორუმზე ეკონომიკური ელიტის ცნობილი წარმომადგენელი, კლაუს შვაბა ირწმუნებოდა, რომ „კაპიტალიზმმა ამოწურა თავისი თავი და აბსოლუტურად არ ეწერება თანამედროვე მსოფლიოს მოდელში“, აშშ-ის ფინანსთა ყოფილი მინისტრის, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორის, ლარი სამერსის მტკიცებით: „ჩვენ ვდგევართ ეკონომიკის ცვლილების წინაშე, რომელიც იქნება ისეთი სერიოზული, როგორც თავის დროზე იყო ინდუსტრიალიზაცია“.

საინვესტიციო ფონდის მმართველმა სარლულე დევიდ რუბინშტეინმა, თავისუფალი ბაზრის დასავლეთის მოდელს 3-4 წლის არსებობა უწინასწარმეტყველა და მისი სასწრაფოდ შეცვლის აუცილებლობაზე გააკეთა აქცენტი. დავოსში ისიც გაისმა, რომ კაპიტალიზმმა XX საუკუნეში დაამთავრა თავისი წარმატების დემონსტრირება, მოძველდა და ნგრევით დაემუქრა XXI საუკუნის საზოგადოებას. შესაბამისად, დადგა დრო მისი დასასაფლავების შეკვეთის მისაცემად.

საყურადღებო და სიმბოლურია ის ფაქტი, რომ დავოსში კაპიტალიზმის ყოფნა-არყოფნის დისკუსიის ინიციატორებად გამოვიდნენ არა მხოლოდ მეცნიერ-

ები და პოლიტიკოსები, არამედ უმსხვილესი კაპიტალის წარმომადგენლები: ბ. გეიტსი, ჯ. სოროსი, ვ. პინჩუკი და სხვები. საგულისხმოა, რომ, ფაქტიურად, დისკუსიის დასაწყისს, სათავე დაუდო ფორუმის წინ, გაზეთ „The Financial Times“-ში გამოქვეყნებულმა სტატიამ, სახელწოდებით „კაპიტალიზმი — უმძიმესი დრო“. მისი ლაიტმოტივი გახდა თეზა: „აღამიანებმა შეწყვიტეს კაპიტალიზმის ნდობა: სისტემა ჩამოიშალა“. სხვათაშორის, გამოკითხვის შედეგად, ფორუმის მონაწილეთა 70 პროცენტმა გაიზიარა მოსაზრება, რომ „სისტემა გაჭირვებაშია“.

ცხადია, თანამედროვე კაპიტალიზმის პრობლემა ყურადღების მიღმა არ დარჩენიათ მეცნიერული წრეების წარმომადგენლებსაც. საკითხი კაპიტალიზმის ისტორიული დასასრულის შესახებ რამდენიმე ათეული წელია განიხილება სამეცნიერო გამოცემაში. მათ შორის საყურადღებოა, აშშ-ის ერთ-ერთი ცნობილი ეკონომისტის, პიტერ დრიუკერის 1993 წელს გამოცემული წიგნი: „პოსტკომუნიკური საზოგადოება“. 2003 წელს დაიბეჭდა მსოფლიოს ერთ-ერთი ავტორიტეტული სოციოლოგის ემანუელ ვალლერსტაინის ნაშრომი: „ნაცნობი მსოფლიოს დასასრული“. ამ წიგნში და სხვა გამოცემაში მეცნიერი ირწმუნება, რომ „კაპიტალიზმი ცდილობს გააკეთოს უკანასკნელი ამოსუნთქვა, ახალი სუნთქვის შეძენის გარეშე“. მისი აზრით, ჩვენ ვცხოვრობთ რაღაც ახალი, მსოფლიო სისტემის გადასვლის ეპოქაში. 2012 წლის იანვარში აღნიშნული პრობლემა გააანალიზა უკრაინელმა მეცნიერმა ანატოლი გალჩინსკიმ სტატიაში „კაპიტალიზმის საზღვრებს მიღმა“. მისი აზრით, ამ საკითხში მეცნიერება არ დუმს, თუმცა, მას ყოველთვის არ უსმენენ. კაპიტალიზმის წინააღმდეგ დაიწყო „მოძრაობა „ქვემოდან“, ანუ „ზეგავლენა ქუჩიდან“, რომელიც არ არის მხოლოდ მეცნიერული ტრაქტატი, არამედ მდიდრებსა და ლარიბებს შორის დაპირისპირების სერიოზული გამოძახილია. ცხადია, ცალკეულ მილიარდებს შეუძლია შემოსავლების რაღაც ნაწილი გაიღოს ლარიბთა კეთილდღეობისათვის, მაგრამ ეს არ არის პრობლემის გადაწყვეტა, მას არ შეუძლია აღმოფხვრას სისტემური წესრიგის დაპირისპირება. თუ კაპიტალიზმი ამთავრებს თავის არსებობას, მის მიმართ განეული ე.წ. „სარემონტო“ სამუშაოები ფუჭი იქნება და პრობლემას ვერ მოხსნის. მითუმეტეს, ვალლერსტაინი დაბეჯითებით გვარწმუნებს, რომ კაპიტალიზმი, როგორც მსოფლიო სისტემა 50 წელიწადში საერთოდ არ იარსებებს. ამასვე ადასტურებს გამოჩენილი ამერიკელი მეცნიერი ელვინ ტოფლერიც. ის მიუთითებს არსებულ პროცესებზე, როდესაც „იცვლება ყველაფერი“. ცხადია, მეცნიერს აქ მხედველობაში აქვს საზოგადოების ინსტიტუციონალური ცვლილება, როგორც მისი ფუნქციონალური, ისე მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების ჩათვლით.

უდავოა, ამაში დევს თავისი ლოგიკა. კაპიტალიზმი ადეკვატურია ინდუსტრიალიზმზე, რომლის ფუნდამენტზე მოხდა მისი გენეტიკური ბირთვის ფორმირება. ახლა კი ინდუსტრიალიზაციის ეპოქა

წარსულს ბარდება და მის შესაცვლელად მოდის პოსტინდუსტრიალიზმი, რომლის მატერიალური, სოციალური და სულიერი ნანამძღვრები კაპიტალიზმის მიერ არის შექმნილი. შესაბამისად, ამაში მდგომარეობს მისი ისტორიული დამსახურებაც.

ამავე დროს, კაპიტალიზმმა დაიწყო თავისი თავის უარყოფა. მის წიაღში წარმოიშობა ახალი სტრუქტურები, რომლებიც ინარჩუნებენ კაპიტალიზმის ნიშან-თვისებებს, მაგრამ, იმავდროულად, უარყოფენ კაპიტალიზმის სპეციფიკას. აქ შეგვიძლია ანალოგია გავავლოთ ფეოდალიზმთან, რომელიც თავის დროზე ჩამოყალიბდა აგრარული ცივილიზაციის ფუნდამენტზე და ისტორიული არენიდან წავიდა, როგორც ცივილიზაციური განვითარების შესაბამისი საფეხური.

მეცნიერები იმ დასკვნამდე მიდიან, რომ თანამედროვე ვითარებაში არ ხდება კაპიტალიზმის რევოლუციური უარყოფა მარქსის პრინციპით „ექსპლუატირებულები ექსპლუატატორთა წინააღმდეგ“, არამედ წინამოწმებულია უარყოფის ლოგიკა, რომელიც თავის დროზე გააჟღერა XX საუკუნის პირველი ნახევრის დიდმა მეცნიერმა, იოზეფ შუმპეტერმა. ესაა „კონსტრუქციული უარყოფის“ ლოგიკა, რომელიც გულისხმობს უარყოფას მხოლოდ განვითარების გზით. საზოგადოება აუცილებლად დაემშვიდობება კაპიტალიზმს, მისი მიღწევები მას ზედმეტს და არასაჭიროს გახდის. ამ აზრით, სრული საფუძველი გვაქვს „კაპიტალიზმის დასასრული“ გამოვაცხადოთ, როგორც მისი ტრიუმფი. თუმცა, იმავე ლოგიკით შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ მოხდა კაპიტალიზმის ტრიუმფიც და ტრაგედიაც.

თანამედროვე კაპიტალიზმის სისტემის ყავლა-გასულობის შესახებ დაუფარავად ლაპარაკი, ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 90-იან წლებში დაიწყო დასავლეთელმა მეცნიერებმა, პოლიტიკოსებმა და სახელმწიფო მოღვაწეებმა. ერთ-ერთი პირველი, ვინც ამ პრობლემაზე გაამახვილა ყურადღება, იყო ამერიკის ვიცე-პრეზიდენტი ალბერტ გორი. მის წიგნში „დედამიწა სასწორის თევზზე“ ვკითხულობთ: „ამერიკის შეერთებული შტატების პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემა სადღეისოდ იმდენად არის გაცვეთილი და ბოროტად გამოყენებული, რომ ეროვნული განვითარების გზაზე გონივრული არჩევანის უნარი არ არსებობს. კაპიტალიზმის მოდელი ამოიწურა, ხოლო მისი გამეორება ცივილიზაციას სრულ კრახამდე მიიყვანს“.

უდავოა, სხვადასხვა ეპოქებს აქვთ დაბადებისა და დასასრულის პერიოდი და ზოგადი კანონზომიერებიდან გამომდინარე, კაპიტალიზმიც ექვემდებარება შეცვლას. ცხადია, ახლა ძნელია გადაჭრით ვინიანასწარმეტყველოთ რა სისტემაში მოუწევს მსოფლიოს მომავალში ცხოვრება, მაგრამ ანგარიშგასაწევია მეცნიერთა (ი. ფრანგიშვილი) ვარაუდი იმის შესახებ, რომ შესაძლოა ეს იყოს უფრო ჰუმანისტური, საზოგადოებრივ-ეკონომიკური სისტემა – დასავლური სოციალიზმი ან სოცკაპიტალიზმი, რომელიც, სავარაუდოდ, 400-500 წელს იარსებებს. აღნიშნულ

საზოგადოებაში მოხდება კაპიტალისტური და სოციალისტური სისტემის ძირითადი მონაპოვრების შერწყმა. შორეულ მომავალში კი მას ჩაენაცვლება უფრო ზეპიროვნული სისტემა — ჰარმონიული საზოგადოება. თუმცა, მკვლევართა გაანგარიშებით, იგი ხანმოკლე იქნება და მისმა არსებობამ სულ 100-150 წელი უნდა მოიცვას.

ამ კონტექსტში საყურადღებოდ გვეჩვენება რუსული ანუ სტალინური სოციალიზმის პარადიგმაც. ცნობილია, რომ მისი დამარცხება განაპირობა შინაგანმა და საგარეო პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და სოციალურმა მიზეზებმა. ამერიკამ მაშინ შეძლო საბჭოეთი გამაღებული შეიარაღების შეჯიბრში „ჩაეთრია“, გაეშალა უძლიერესი ანტისაბჭოთა კამპანია და მასში ჩაერთო საერთაშორისო ორგანიზაციები; გამოეყენებინა საერთაშორისო მასმედია და პოლიტიკური ძალები, მათ შორის დასავლეთში არსებული კომპარტიებიც.

ცხადია, არსებობდა შინაგანი მიზეზებიც: – ერთპარტიულობა, ყველა დონის ბიუროკრატიული ნომენკლატურის არსებობა, სიტყვისა და საქმის შეუსაბამობა, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მკვეთრად გაუარესება, ადგილობრივი თვითმმართველობის გაღრმავება ცენტრსა და რეგიონებს შორის, საბჭოეთის რიგ რესპუბლიკებში დისიდენტური და ეროვნული გამანათავისუფლებელი მოძრაობის გაძლიერება და ა.შ.

საბჭოეთის საბოლოო დანგრევის შეჩერება შეუძლებელი ჩანდა. თუმცა ხელისუფლების სათავეში სტალინური ტიპის კადრების მოსვლით (შელეპინი, ანდროპოვი) შესაძლებელი იყო მისი არსებობის გახანგრძლივება. არ არის გამორიცხული სახელმწიფო მონეობის „ბერიასეული მოდელის“ გამოყენების შემთხვევაში პოლიტიკურად, ეკონომიკურად და სოციალურად გარდაქმნილი საბჭოეთის ერთიან კონფედერაციას დიდი ხანიც ეცოცხლა. ცხადია, ყოველივე ეს მიუღებელი იყო დასავლეთისათვის. ამიტომ სავარაუდოა, რომ ბერიას ფიზიკურად განადგურების გეგმა საზღვარგარეთ დაიგეგმა და განხორციელდა კრემლის ავანტიურისტების მიერ (ხრუშჩოვი, მიქოიანი, ბულგანინი, მალენკოვი და სხვ.).

სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, დასავლეთის ზეგავლენით შექმნილმა საბჭოეთის „ლიბერალურმა“ სისტემამ თვითონ შექმნა თავისი მესაფლავეები — პოლიტიკურის წევრები — ხრუშჩოვი, ბრეჟნევი, გორბაჩოვი, იაკოვლევი, ელცინი, შევარდნაძე და სხვები.

ნიშანდობლივია, რომ საფრანგეთის კომპარტიის გენერალური მდივნის, მორის ტორეზის შვილი, ცნობილი ფრანგი მეცნიერი პიერ ტორეზი მიიჩნევს, რომ „ეკონომიკური და სოციალური თვალსაზრისით, საბჭოთა კავშირის დაშლა იყო კატასტროფა“. მისი აზრით რუსეთში ყველა სოციალური მონაპოვარი გაქრა, უფუფლებო გახდა პროფკავშირები; ცალკეულ სფეროებში (ენერგეტიკა, ტრანსპორტი) აიკრძალა გაფიცვები და საპროტესტო გამოსვლები; მუშებს არ აქვთ შესაძლებლობა დაიცვან თავიანთი უფლებები;

დამკვიდრდა „ველური კაპიტალიზმი“ ქვეყანა დაიყო მდიდრებად და ღარიბებად; არ არსებობს საშუალო კლასი, დეზორგანიზებულია ეკონომიკა; გაფართოვდა ავტორიტარიზმი, ბიუროკრატია, კრიმინალი, ქსენოფობია; „რუსეთის ცივილიზაციას“ უდგას დაისის პერიოდი და, ფაქტობრივად, მოხდა „ველური კაპიტალიზმის“ აღდგენა. კომპრომიტირებულია რუსეთის კომპარტია და თანდათანობით ფართოვდება მხარდაჭერა და სიმპათიები სტალინის ფიგურისადმი.

საინტერესოა, რომ პიერ ტორეზი ხანგრძლივი დროის განმავლობაში იმყოფებოდა საქართველოში და ის, რუსეთ-საქართველოს შორის, 2008 წლის აგვისტოს ომამდე, რამდენიმე საათით ადრე დატოვა.

აღსანიშნავია, რომ ახალი საზოგადოების გააზრებისა და მომავლის შესაძლო სურათის შექმნის პროცესს, თან სდევს მის სახელდებასთან დაკავშირებული პრინციპული დისკუსიები. ერთ-ერთი პირველი, ვინც, 1959 წელს, ახალი ეპოქის შესახებ გამოთქვა მოსაზრება და ის პოსტინდუსტრიულად მოიხსენია, იყო ამერიკელი მეცნიერი — დ. ბელი. დღეისათვის ახალი ეპოქის ათობით ცნებაა ცნობილი. მათ შორის შეიძლება გამოვყოთ: პოსტმოდერნისტული, პოსტკაპიტალისტური, პოსტეკონომიკური, ინფორმაციული, მომსახურეობითი, ცოდნის, ტექნოტრონული, პროგრამირებული, სუპერინდუსტრიული და სხვა საზოგადოებები.

უნდა გავიცნობიეროთ ისიც, რომ ერთი საზოგადოებრივი ნეოპის მეორით ჩანაცვლებამდე, აუცილებელია გარდამავალი ეტაპის გავლა. თუმცა, ასეთ შემთხვევაში, შეუძლებელია წინასწარ ვილაპარაკოთ ახალი საფეხურის სრულყოფილი სურათის შექმნაზე. მითუმეტეს, მოსალოდნელია, სპეციფიკური ნიშანთვისებების, მახასიათებლების თუ მოვლენათა განვითარების შესაძლო ტენდენციების გამოვლენა.

მეცნიერულ ლიტერატურაში ხაზს უსვამენ, რომ კაპიტალიზმის დამხობა გაგებულ უნდა იქნეს, როგორც კონსტრუქციული ობიექტურობა. ამ კონტექსტში ასახსნელია თეზისი, რომელიც ეხება კაპიტალიზმის მიერ წარმოშობილ ახალ სტრუქტურებს და ზოგადად კაპიტალიზმის საზღვრებს. დღეს არავინ დავობს კაპიტალიზმის ისტორიული განვითარების კანონზომიერებებზე, რომელშიც ადამიანი არ არის მხოლოდ „წარმოების სუბიექტი“, არამედ ეკონომიკური პროცესის უშუალო მონაწილეა, რომელიც მის მიერ არჩეულ თავისუფლების პარამეტრებს აღრმავებს არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების ჩარჩოებში, თუმცა, აქ ბევრი რამ უსაზღვრო არ არის, მითუმეტეს რომ მოქმედებს პრინციპი: „იყო“, „არის“ და „არ არის“.

სხვათაშორის, მეცნიერები ხშირად საუბრობენ მაღალ ფასეულობებზე — არჩევის თავისუფლება, ადამიანის კეთილდღეობა, თანასწორობა და ა.შ., მაგრამ ბევრ შემთხვევაში ეს სენტენცია რეალურად ძალიან შორსაა მილიონობით ადამიანისაგან. მაგალითად, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, სახელმწიფო გადატრიალების საშუალებით ხელისუფლების სათავეში მოსულმა

ძალებმა „ველური კაპიტალიზმის“ გზა აირჩიეს თავიანთი ქონებრივი მდგომარეობის გასაძლიერებლად და საქართველო სახელმწიფო ქონების მიტაცების ბუმმა მოიცვა. პრივატიზაციამ სახელმწიფო ქონების „პრიხვატიზაციის“ ფორმა მიიღო და ადამიანები სიღატაკეში აღმოჩნდნენ. სოციალური უთანასწორობა გაღრმავდა და საზოგადოების დიდი ნაწილი ლატაკთა და ღარიბთა ფენად ჩამოყალიბდა.

შეგარდნადის მმართველობაში ჩამოყალიბება დაიწყო ახალმა კლასმა — ხელისუფლების ნომენკლატურამ, რომელიც არც თესავდა და არც აშენებდა, ქურდობდა, ძარცვავდა ქვეყანას და ამაყობდა, რომ მოახდინა ე.წ. „დემოკრატიული რევოლუცია“. ფაქტობრივად, ქვეყანაში დაიწყო „ნაძარცვის ძარცვა“ და სახელმწიფო ქონების დიდი ნაწილი აღმოჩნდა შეგარდნადის პოლიტიკური კლანის ხელში. შესაბამისად, მათ „ბუბლიკი“ ერგოთ, ხოლო საზოგადოების დიდ ნაწილს კი მისი ხვრელი. ამ პერიოდში არ გადადგმულა ნაბიჯები ნორმალური ეკონომიკური სისტემის შესაქმნელად და ღია, კერძო საკუთრების დასამკვიდრებლად, რამაც ხელი შეუწყო მონოპოლიისა და მაფიის გაძლიერებას. საკუთრება ზოგადასაკაცობრიო ფასეულობაა, მაგრამ, ამ ახალი აზროვნების დამკვიდრებას ქვეყანაში ოფლითა და გამოცდილებით კი არ ცდილობდნენ, არამედ ნომენკლატურის პროპაგანდისტული კამპანიით.

ცხადია, კაპიტალიზმს აქვს შესაძლებლობა დროებით „დააპუროს“ სოციალური მოძრაობის მონაწილეები, მაგრამ არ არის უნარიანი, უზრუნველყოს სისტემური ეკონომიკური გარდაქმნა და შეცვალოს მისი მიზნობრივი ფუნქცია. მითუმეტეს, ამერიკული კაპიტალიზმის განვითარების ისტორიის ხაზი ეფუძნება პროტესტანტული ეთიკის პრინციპებს, ხოლო ევროპული საზოგადოების ორგანიზაციის განსაკუთრებული მატრიცა ყოველთვის ევროპული კულტურის ტრადიციების გამოხატვაა. თუმცა, ძალიან ხშირად ხდებოდა მისი იმპლემენტირება სხვა რეგიონებში, ერთვექტორული, ევროცენტრისტული უნიფიკაციის იძულებითი მოდერნიზაციის საფუძველზე.

ბევრი გვერდს უვლის პარადიგმას, რა იქნება კაპიტალიზმის შემდეგ, არ მარჩიელობს ამ თემაზე და მიიჩნევს, რომ საქმე უფრო ეხება ლოგიკის დომინანტობას, ცალკეული სუბიექტების საზოგადოებრივი პროცესებით თვითკმაყოფილებას, თავისუფლების ხარისხობრივად ახალ სახეს და ინდივიდუალიზაციას, ახალ კლასზე ჰუმანურობის ფუნქციონალური სისტემის თანმიმდევრობით განვითარებას, მისი ყოველგვარი გართულების გარეშე. ბუნებრივია, კაპიტალიზმი ამაში არ შეასრულებს პასიურ როლს, მითუმეტეს, მის „ბელლებში“ ჯერ კიდევ ინახება არასრულად რეალიზებული შესაძლებლობები. თუმცა, ძირითადად, ყველა პრობლემა მდგომარეობს იმაში, რომ ახალი ადაპტაციის ყველა ნაბიჯი, იმავდროულად მოძრაობაა თვითუარყოფისაკენ. ასეთია თანამედროვე ეპოქის ლოგიკა, რომელსაც ადრე უწოდებდნენ — გარდამავალს. ასეთია კაცობრიო-

ბის სირთულე, რომელსაც თითქმის ყოველდღიურად ვაწყდებით, თუმცა აუცილებელია სერიოზულად დავფიქრდეთ ამ დილემაზე.

საფრანგეთის გაზეთმა „ლე მონდმა“, 2012 წლის 26 იანვარს გამოაქვეყნა სტატია „წმინდა კაპიტალიზმის კრიტიკა“. მას საფუძვლად დაედო ბრიტანული გაზეთის „თჰე ჭინანციალ თიმეს“-ის ფურცლებზე გამოქვეყნებული ექსპერტების მოსაზრებები საბაზრო ეკონომიკის პრობლემებზე. პაექრობაში მონაწილე მსოფლიოს ყველა რეგიონის მიმომხილველები, ეკონომისტები, მენარმეები და პოლიტიკური მოღვაწეები ჩაებნენ დისკუსიაში, რომელიც ასე იყო დასაბუთებული — „კაპიტალიზმი კრიზისში“.

ექსპერტთა მიერ გაკეთდა დასკვნა, რომ 1980-იანი წლების შემდეგ ფორმულა ულტრალიბერალური და არარეგულირებადი კაპიტალიზმი მეტს არ მუშაობს. განსაკუთრებით ეს ეხება 2008 წლის მიმდინარე პროცესებს, რომლებმაც შეარყიეს მსოფლიოს ეკონომიკური ერთობა.

ჩანს მსოფლიოს დაუდგა ღრმა ცვლილებების დრო. რეიგანისა და ტეტჩერის გარდაქმნების ეპოქამ კისერი მოუგრიხა ომის შემდგომ ზომიერ კაპიტალიზმს. 1970-იან წლებში კონსერვატორების მხრიდან განხორციელდა ხანგრძლივი სახელმწიფო დემონიზაცია, ყოველივე ამან კი კაცობრიობა მიიყვანა კაპიტალიზმის თანამედროვე ფორმის დაბადებამდე.

ექსპერტების ვარაუდით, საბაზრო ეკონომიკის თანამედროვე ვერსია მიუღებელია, რადგანაც ის გახდა არა მარტო არასტაბილური, არამედ არასამართლიანიც. ამას გვიდასტურებს ამერიკის ხაზინის მმართველი ლოურენს სამერსი, რომელიც ფიქრობს, რომ თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკას პოზიტიურად არ მიიჩნევს ამერიკის გამოკითხული მოსახლეობის 50 პროცენტი. ამერიკელები აკრიტიკებენ ფინანსისტების მაღალ ხელფასებს, არ მოსწონთ უსიცოცხლო ეკონომიკური ზრდა და მაღალი სტრუქტურული უმუშევრობა.

საბაზრო ეკონომიკის საბრალდებო დასკვნა შემდეგნაირად გამოიყურება:

კაპიტალიზმი აღმოჩნდა კრიზისში და იქცა უთანასწორობის მთავარ წყაროდ;

კაპიტალიზმი არ იცავს მორალურ ფასეულობებს და წარმოადგენს მდიდართა ინტერესების გამომხატველ სისტემას.

კაპიტალისტური სისტემა მისაღები სახით არ ახდენს ქონების განაწილებას;

არ ხდება რესურსების გონივრულად განაწილება. ბოლო 30 წელია ამერიკაში და ევროპაში ბატონობს უთანასწორობა. ეს კი ემუქრება დემოკრატიის და საზოგადოების განვითარებას, რომელიც საშუალო კლასს ეყრდნობა;

ამერიკის შემოსავლების სტრუქტურა მესამე სამყაროს ქვეყნების დონეზეა. იზრდება მდიდარი ამერიკელების საშუალო შემოსავლები.

ყოველივე ამას ადასტურებს ამერიკელი პოლიტოლოგი ნორმან ორნშტეინი, რომლის შეფასებით, 1980 წლიდან, მდიდარი ამერიკელების ქონება

გაიზარდა 300 პროცენტით. ხოლო აშშ-ის შრომის სამინისტროს სტატისტიკით საშუალო შემოსავალი გადიოდა მხოლოდ 40 პროცენტით. ფიქსირდება ისიც, რომ ეს გაზრდა მოხდა ქალების ნაწილის გამოსვლით შრომის ბაზარზე. თუ გამოვრიცხავთ ქალების მიერ მოპოვებულ ამ წყაროს, მაშინ აღმოჩნდება, რომ 30 წლის მანძილზე მამაკაცების საშუალო შემოსავალი სრულიადაც არ გაზრდილა.

ჯონ პლენდერის მტკიცებით, თანამედროვე ეკონომიკაში არსებობს ორი ხაზი — სწრაფი უმაღლესი მდიდრებისათვის და (შეზღუდული) ყველა სხვისთვის. უცხოელი ექსპერტები გამოყოფენ მსხვილი დანესებულებების ხელმძღვანელთა ხელფასებს, რომელიც არნახულად იზრდება. მათი აზრით, გენერალურმა დირექტორმა შეიძლება მიიღოს 400-ჯერ მეტი, ვიდრე ქვედა დონის თანამშრომელმა, მაშინ, როდესაც 1980 წლამდე ეს თანაფარდობა იყო 40-ის ფარგლებში.

2012 წლის 24 იანვარს ამერიკულ პრესაში გამოქვეყნდა ჯონ არლოდჟის წერილი „ჯორჯ სოროსი გვაფრთხილებს ამერიკის შეერთებულ შტატებში კლასობრივი ბრძოლის შესახებ“.

სოროსმა, მსოფლიოში აღიარებულმა უმსხვილესმა ეკონომიკურმა სპეკულიანტმა, როგორც მას ხშირად უწოდებენ, დავოსში შეკრების წინ განაცხადა, რომ მსოფლიოში არსებული დროება დღის წესრიგში აყენებს ყველაზე მთავარს — გადარჩენას. მისი აზრით, მსოფლიო შეეჯახა თანამედროვე ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე საშიშ პერიოდს — ბოროტებას. ევროპაში მოსალოდნელია ქაოსი და კონფლიქტები, ამერიკაში — ქუჩის გამოსვლები, რომელსაც შეიძლება მოჰყვეს მსოფლიოს ეკონომიკური სისტემის ნგრევა.

სოროსს სურს წარმოაჩინოს მსოფლიოს ეკონომიკური კრიზისის არანაკლები სიმძიმე, ვიდრე კომუნიზმის დასასრული იყო. „საბჭოთა სისტემის კოლაფსი იყო განსაკუთრებული მოვლენა და დღეს ჩვენ განვითარებულ მსოფლიოში ვგრძნობთ მსგავს პროცესს, თუმცა, ვერ ვიცნობიერებთ, რა ხდება“ — გვარწმუნებს სოროსი და გვაფრთხილებს, რომ იდეა იმის შესახებ, რომ ბაზარი რაციონალურია და შეუძლია თვითრეგულირება კატასტროფის ასაცილებლად — მსგავსია მარქსიზმის კოლაფსთან — როგორც პოლიტიკურ სისტემასთან. ჩვენ გვჭირდება გადასვლა რაციონალიზმის საუკუნიდან ისეთ საუკუნეში, რომელიც მიდრეკილი იქნება აღიარონ დაშვებული შეცდომები, რათა სწორად აღვიქვათ არსებული პრობლემები“.

როგორც ჩანს, განუსაზღვრელ თუ შეუზღუდავ კონკურენციას შეუძლია აიძულოს ხალხი დაიწყოს მოქმედება, ამიტომ საჭიროა მიმდინარე სიტუაციის საღი გონებით შეფასება და შედეგების გაანალიზება.

მსოფლიოში შექმნილი ეკონომიკური ბოროტება, პოლიტიკის მიერ წარმოშობილი ბოროტების ტოლფასია. ისევე, როგორც პოლიტიკოსები, ფინანსური „მამები“ ხელს უწყობენ ეკონომიკური კოლაფსის გაძლიერებას. მაგალითად, ინგლისური, ერთ-ერთი

დიდი ბანკის მეთაურმა ლიოდ ბლანკფეინმა სიამაყით განაცხადა, რომ „ისინი უფლის საქმეს აკეთებენ“.

ამასობაში ევროპასა და ამერიკაში ჩნდება იმედგაცრუება კაპიტალიზმის თანამედროვე სისტემის მიმართ. 2011 წლის ამერიკული ანალიტიკური მიმოხილვა გვამცნობს, რომ მხოლოდ ერთ, ივლისის კვირაში, ამერიკის ტელეარხებმა ახალი ამბების გადაცემაში სიტყვა „ვალი“ 7000-ჯერ ახსენეს, სიტყვა „ოკუპაცია“ — 1278-ჯერ, „უოლ-სტრიტი“ — 237-ჯერ, სიტყვა სამუშაო ადგილი — 2738-ჯერ და ა.შ.

უდავოა, დაძაბულობა, უმუშევრობა და უნესრიგობა აიძულებს შეერთებული შტატების ხელისუფლებას მიმართოს მკაცრ ზომებს და გამოიყენოს ძალადობრივი გზაც, რომლის ამოქმედებამ შეიძლება ამერიკა მიიყვანოს რეპრესიული სისტემის შექმნამდე, სადაც შეიზღუდება პიროვნული თავისუფლება, რასაც შეიძლება მოჰყვეს შეერთებული შტატების ტრადიციებიდან გადახვევა.

ბრიტანულ გამოცემაში დაბეჭდილ სტატიაში ჯონი პლენდერი გვამცნობს, რომ ადამიანებმა შეწყვიტეს კაპიტალიზმის ნდობა. სისტემა დაინგრა. ნახევარზე ცოტა ამერიკელს და ინგლისელს სჯერა, რომ ბიზნეს-სტრუქტურები აკეთებენ იმას, რასაც ისინი უნდა აკეთებდნენ და აკეთებენ ამას სწორად. ამდენად, კითხვის ქვეშ დგება მთელი ბიზნესის ლეგიტიმურობა და „ლიცენზია“ მის საქმიანობაზე, ყოველ შემთხვევაში მის მორალურ თვალსაზრისზე.

მსოფლიო ორგანიზაციების გამოკვლევებით მტკიცდება, რომ კაპიტალისტური სისტემის არსებობის ბოლო 30 წლის განმავლობაში ძირითადი შემოსავლები ნაწილდება მხოლოდ მდიდარ ამერიკელებზე. ასევეა ეს დიდ ბრიტანეთშიც. სხვადასხვა წიგნების და სტატიების უცხოელი ავტორი სტიუარტ ლენსლი გვიხსნის, რომ თანამედროვე ეკონომიკა შედგება ორი ე.წ. რელსისაგან. ერთი, ეს არის ჩქაროსნული — სუპერმდიდრებისათვის და მეორე, შენელებული — ყველა დანარჩენისათვის. ცხადია, ისიც, რომ ვინც შენელებულ რელსებზე დგას, მათთვის კრედიტები არ გაიცემა მარჯვნივ და მარცხნივ, მაგრამ ყოველთვის გამოინახება ფულის ტომრები სუპერმდიდრებისათვის.

თანამედროვე კაპიტალიზმის კრიზისი სიღარიბესა და უთანასწორობას უკავშირდება. 1930-იანი წლების დეპრესიამ კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა კაპიტალიზმის პრინციპები — მოგების განაწილების პრინციპი, მითუმეტეს, მაშინ ალტერნატივად გამოჩნდა სსრ კავშირი და კორპორატიული მიდგომები გერმანიაში და იტალიაში.

შესაძლოა ბევრს გაუჩნდეს კითხვა — რა განსხვავებაა მაშინდელ და დღევანდელ ეპოქებს შორის. ბევრი ექსპერტი ფიქრობს, რომ თანამედროვე დემონსტრანტები ქუჩაში არ დგანან უმძიმესი სიღარიბის გამო, როგორც ეს იყო დიდი დეპრესიის დროს და პროტესტი უცხადდებოდა პრეზიდენტ ჰუვერის მიმართელობას. შეუძლებელია იმ ფაქტის უარყოფა, რომ კაპიტალიზმმა თავისი არსებობის პერიოდში მიიღო მეტ-ნაკლებად ადამიანური სახე,

რაც გამოიხატა სოციალური დემოკრატიის ელემენტების დაწერგვაში. უდავოა ისიც, რომ დღევანდელ დემონსტრანტებს არა აქვთ ზუსტი და კოორდინირებული პროგრამები, თუმცა, გასაგებია ისიც, რომ ისინი ქუჩებში გამოიყვანა არა სიღარიბე, არამედ არასამართლიანობის გრძნობამ.

თანამედროვე ვითარებაში კაპიტალიზმის სისტემას დაემუქრა საფრთხე იმ მხრივ, რომ გაჩნდნენ ეკონომიკური სპეკულიანტები, რომლის შესახებ ჯერ კიდევ კეინსი ამბობდა: იმისათვის, რომ დარტყმის ქვეშ დავაყენოთ კაპიტალიზმის მთელი სისტემა, საკმარისია ჩვეულებრივი ბიზნესმენი გადაიქცეს სპეკულიანტად. მითუმეტეს, სახელდობრ ამ გზით ინგრევა ფსიქოლოგიური თანასწორობა, რომელსაც საზოგადოება მიჰყავს უთანასწორობისაკენ. ბიზნესმენი იქნება მიღებული მხოლოდ იქამდე, სანამ მისი შემოსავალი შესაბამისი და აგებული იქნება ადამიანების მიერ სოციალურ კეთილდღეობაზე, რომელიც მან მიიღო თავისი შემოსავლებისაგან“.

ცხადია, არსებული რეალობები და მონაცემები კაპიტალიზმის ლეგიტიმურობის საკითხს კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს. ყველაზე საინტერესოა, რომ საქმე ეხება კაპიტალიზმის არა მხოლოდ ფორმას, როდესაც „გამარჯვებულებს მიაქვთ ყველაფერი“, არამედ – „ნაგებულებიც“ საკმარისად ხელსაყრელ მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან.

ბუნებრივია, ჩვენს წინაშე დგას დილემა, მითუმეტეს მოდელის ალტერნატივა არც ისე რეალურია. მართალია აზიური სამყარო თანდათანობით ხდება ანგლოსაქსური ერთობის სერიოზული კონკურენტი, მაგრამ ბევრი არ ფიქრობს გაჰყვეს ჩინურ მოდელს. აქ შეიძლება მეტი უთანასწორობა დავლანდოთ, ვიდრე ამერიკის შეერთებულ შტატებში. უდავოა, სინგაპურში ავტორიტარული მმართველობის მიუხედავად ძლიერ ეკონომიკურ ზრდასთან გვაქვს საქმე, მაგრამ ელექტორატი უფრო და უფრო ნაკლებად ენდობა მის დღევანდელ ხელისუფლებას. არც ჰონკონგის მოდელია პოლიტიკური და ეკონომიკური მარგალიტი.

მაშ, რა უნდა ვქნათ? არის შესაძლებლობა ავირჩიოთ ეკონომიკურ-პოლიტიკური განვითარების მარქსისტული გზა — სოციალიზმის მოდელი ან დავუბრუნდეთ კეინსის ფორმულირებას და გავაუმჯობესოთ კაპიტალიზმის არსებული ფორმა. თუმცა, მაკროეკონომიკურ ქვეყანაში, კერძოდ აშშ-ში, სადაც ცენტრისტული პოლიტიკის შემცველად გვევლინება პოლარიზაციის მოდელი, რომელიც გზას უკეტავს ყოველგვარ დიალოგს და შესაძლო ცვლილებებს, ადამიანები უხალისოდ ლებულობენ „დიდი ხელისუფლების იდეას“ და ფიქრობენ, რომ ყოველგვარი საბანკო სისტემის რეგულაციას მივყავართ კიდევ უფრო ღრმა ეკონომიკურ კრიზისამდე.

საბაზრო ეკონომიკის სიმყიფე სახეზეა და ამას ვერ შევლის მეცნიერთა თეორიები კრიზისის მართვის შესახებ. ვერც კეინსი, ჰიუმან მინსკი, მანკი ოლსონი და სხვები ვერ იძლევიან მზა რეცეპტს თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკის მთლიანად განსაკურნავად.

ვერცერთი ლობისტური საქმიანობა ვერ დაძლევს ეკონომიკის არაეფექტურობას და უთანასწორობას. ეს პრობლემა ანუხებით უოლ სტრიტის და ლონდონის პროფესიონალ ფინანსურ ლიდერებსაც. ცხადია, მათ წინაშე პრობლემად დგას სოციალური პასუხისმგებლობის მიღწევა, რომელიც მოხსნის კაპიტალიზმის ძირითად დილემას, მაგრამ როგორ შეიძლება ეს მოხდეს და რამდენად ეფექტური იქნება? არავინ იცის, შესაბამისად კვლავ კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას თანამედროვე კაპიტალიზმის ლეგიტიმურობის დაბრუნების საკითხიც.

თანამედროვე კაპიტალიზმის დასასრულის საკითხი იმდენად აქტუალური გახდა, რომ მსოფლიოს პოლიტიკური, ეკონომიკური და მეცნიერული ელიტის წარმომადგენლები იძულებული გახდნენ დაბრუნებოდნენ პრობლემის თეორიულ-პრაქტიკულ მხარეებს. დღეს ბევრი იხსენებს, რომ აშშ-მ და ბრიტანეთმა მხარი დაუჭირა „მომსახურებაზე ორიენტირებულ“ ეკონომიკურ მოდელს, რაც გულისხმობდა ძალიან სწრაფად სიარულს პოსტინდუსტრიულ სამყაროში და საშუალო კლასის საზოგადოების გაფართოებას, თუმცა აქ გამოჩნდა „ჩინური ფენომენი“, როდესაც მრეწველობის ისეთი დარგები, რომლებშიც ეს ადამიანები მუშაობდნენ ამერიკიდან ჩინეთში გადავიდა, იაფი მუშახელის გამოყენების მიზნით. ასეთ ვითარებაში გლობალური პროტექციონიზმის ახალმა ფორმამ, ანუ ამერიკის მიერ ჩინეთისათვის მსოფლიოს დიდი ნაწილის დეინდუსტრიალიზაციის დაშვებამ გამოიწვია ჩინური აღმავლობა და დასავლური ქვეყნების ერთმანეთისათვის დაპირისპირება, თუნდაც მათი ტექნოლოგიების ე.წ. „მითვისების“ გზით.

თანამედროვე ლიბერალური დემოკრატიის იდეოლოგია, ამერიკელი მეცნიერი ფ. ფუკუიამა ფიქრობს, რომ დასავლეთში ყველა მოკლევადიანი ინტერესებიდან გამოდის და ცდილობს დაასწროს სხვებს და ფული იშოვოს ჩინეთთან ბიზნესით, თუნდაც ის ამჟამად ზიანს აყენებდეს. ამ ტენდენციამ მძლავრი დარტყმა მიაყენა ამერიკის ეკონომიკას, მისი გამოსწორება თითქმის შეუძლებელია, რადგანაც წარმოების ყველა მნიშვნელოვანი სფერო ჩინელების ხელშია.

ცხადია კაპიტალიზმის კრიზისის სათავე პოლიტიკურ მმართველობაშია, როდესაც ხორციელდება ზეგავლენა საბაზრო პოლიტიკაზე. მაგალითად, ფუკუიამა აღიარებს, რომ დემოკრატიული პროცესი როგორც წესი უზურპირებული აქვთ კარგად ორგანიზებულ ჯგუფებს, რომლებიც ძირითადი მოსახლეობის ინტერესებს არ იცავენ. აღნიშნულის ნათელი მაგალითია საბერძნეთი, სადაც ექიმები, ფარმაცევტები, არქიტექტორები, საჯარო მოსამსახურეები და სხვა სოციალური ჯგუფები ცალკეულ დახურულ კორპორაციებად ჩამოყალიბდნენ, აკონტროლებდნენ ფასებს და მეტწილად გაურბოდნენ გადასახადების გადახდას. შესაბამისად, მათ შეძლეს საკმაო ქონების დაგროვებაც, მაგრამ საბერძნეთის ნაციონალური გაკოტრება გარდაუვალი გახდა.

სხვათა შორის, ამ კონტექსტშია გასააზრებელი

საქართველოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესები. საბერძნეთის მსგავსად, აქაც შეიმჩნევა გარკვეული სოციალური ჯგუფების ჩამოყალიბების ტენდენცია, რომლებიც ცდილობენ მოახდინონ დემოკრატიული პროცესების უზურპირება, და არ დაიცვან მოსახლეობის უმრავლესობის ინტერესები. საქართველოში შესამჩნევია დახურულ კორპორაციებად ჩამოყალიბების ტენდენციები, რომლებიც ცდილობენ გააკონტროლონ ფასები და ამით საკმაო ქონება შეიძინონ, როგორც მოძრავი, ისე უძრავი სახით. ამ კონტექსტში შეიძლება მოვიხსნათ ბენზინის, კვების პროდუქტების, ცალკეული, კერძო უმაღლესი სასწავლებლების და სხვა ბიზნესი.

თანამედროვე ამერიკა არ არის მზად ცალმხრივი წესით განახორციელოს გლობალური საშინაო და საგარეო ცვლილებები და შეცვალოს დანარჩენი მსოფლიო, მითუმეტეს ამერიკის განსაკუთრებულობა, რომელიც ვილსონის საგარეო პოლიტიკის განუყოფელი ფუნდამენტი იყო, XXI საუკუნეში გარკვეულწილად კარგავს თავის მნიშვნელობას. ამ აზრს იზიარებს ბუჟინსკიც, რომელიც ფიქრობს, რომ დღეისათვის ამერიკა არ წარმოადგენს ზესახელმწიფოს. მითუმეტეს, მის გვერდით დგას ევროპის კავშირი, ჩინეთი, რუსეთი, ხოლო ახლო მომავალში რეგიონალური ლიდერობის პრეტენზიები აქვთ: ინდოეთს, ინდონეზიას, თურქეთს, ბრაზილიას და სხვა ქვეყნებს, რომლებიც ცდილობენ მსოფლიო რესურსების ერთობლივი გამოყენებით უზრუნველყონ მშვიდობა, სტაბილურობა, განვითარება და აქტიურად ჩაებან მსოფლიო პოლიტიკურ-ეკონომიკურ პროცესებში. თუ ერთ ევროპულ გამოთქმას გამოვიყენებთ „მგზავრის გზა არ არსებობს, გზას თვითონ მგზავრი ქმნის“, შესაბამისად, ქვეყნის გზა არ არსებობს, გზას თვითონ ქვეყანა ქმნის.

კაპიტალიზმის დასასრულისა და ამერიკის პოლიტიკის ახლებური პრობლემური ხედვაა მოცემული ზბიგნევ ბუჟინსკის წიგნში „სტრატეგიული ხედვა: ამერიკა და გლობალური ძლიერების კრიზისი“.

ამერიკელი მოღვაწე ამ ნაშრომში აპოკალიფსურ სურათს ხატავს, რომლის მიხედვით ამერიკა ეკონომიკურ ვარდნასთან ერთად პოლიტიკურ უძლურებასა და სტრატეგიულ იზოლაციაშია, მაშინ, როდესაც ჩინეთი ისტორიულ ნახტომს აკეთებს.

ბუჟინსკი ფიქრობს, რომ ამერიკის გაუაზრებელმა საშინაო და საგარეო კურსმა შეიძლება ქაოსი გამოიწვიოს, თუმცა, უახლოესი 20 წლის განმავლობაში მსოფლიო არენაზე ვერ გამოჩნდება ზესახელმწიფო, რომელიც შეძლებს უკანასკნელი წლების ამერიკას შეედაროს. სამყაროში განვითარებული მოვლენები მოწმობს, რომ მიმდინარეობს დეცენტრალიზაციის პროცესი და ძალა და გავლენა გარდაუვალად ინაცვლებს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. ასეთ ვითარებაში აუცილებელია გონივრული კომპრომისის მიღწევა, რათა თავიდან იქნეს აცილებული საკაცობრიო ცივილიზაციის დასასრული.

ბუჟინსკის აზრით, მსოფლიოში დღეს ბევრი ფიქრობს, რომ ამერიკამ თავის თავზე აიღო „მსოფ-

ლიო ჟანდარმის“ ფუნქცია. მართალია, საბჭოეთის დაშლის პერიოდში ამერიკის გავლენა აშკარა იყო, მაგრამ შემდეგ მან ვერ შეძლო მსოფლიო გარდაქმნის სათავეში მოქცევა. ამის მიზეზები ასე აიხსნება:

მსოფლიოში დაიწყო გლობალური პოლიტიკური გამოღვიძების პროცესი და ხალხებმა ლიად გამოხატეს საკუთარი ეროვნულ-პოლიტიკური თვითშეგნება და მისწრაფებები და, შესაბამისად, გართულდა მსოფლიოს მართვა;

დასავლეთის დომინირების ფენომენმა თანდათანობით არსებობა შეწყვიტა.

ისტორია მიგვითითებს, რომ დასავლური დომინირების სათავეში მდგომი ქვეყნები — ესპანეთი, საფრანგეთი, დიდი ბრიტანეთი — პერიოდულად გამოეთიშნენ მეთაურობას. ასე მოუვიდა ამერიკასაც, სადაც ბოლო წლების მანძილზე შენეულა სახელმწიფოებრივი განვითარება, გაძლიერდა სოციალური უთანასწორობა, იმატა დამპყრობითმა ანუ გავლენის მოსაპოვებლად დაწყებულმა ომებმა და ქვეყანამ თანდათანობით დაიწყო დამშვიდობება თავის წარსულთან.

ამერიკის მიერ გატარებულმა არასწორმა პოლიტიკამ უკონტროლო გახადა ფინანსური სისტემა, გაფართოვდა სპეკულაცია და ადამიანთა ცალკეული ჯგუფების უზომო გამდიდრება. შენელდა ინფრასტრუქტურა, უმართავი გახდა ტრანსპორტი, კავშირგაბმულობა, ჯანდაცვა და, განსაკუთრებით, განათლება. ქვეყანას ტვირთად დაანვა უზარმაზარი სესხები, რის შედეგად დაგროვდა ათეული ტრილიონი საგარეო ვალი. „შიდა სირთულეებმა საგარეო პოლიტიკურ პრობლემებამდე მიგვიყვანა. უკანასკნელი 20 წლის განმავლობაში ჩვენ ზომიერების გრძნობა და მორიდება დავკარგეთ“ — გვაუწყებს ზ. ბუჟინსკი.

ასეთ ვითარებაში წარსულს ჩაბარდა ამერიკის ყოფილი პრეზიდენტის ჯორჯ ბუში-უმცროსის საყვარელი გამოთქმა: „ღმერთმა აირჩია ამერიკა მთელი მსოფლიოს ბელადად“. მითუმეტეს რეალობას კარგავს ცნობილი ტერმინიც „ამერიკული ოცნება“. ამერიკელების ახალ თაობას გაუქარწყლდა იმის იმედი, რომ მამების თაობაზე უკეთესად იცხოვრებდა. როგორც ბუჟინსკი გვარწმუნებს, „დღეს საშუალო ევროპელს მეტი შანსი აქვს წარმატებას მიაღწიოს ცხოვრებასა და კარიერაში, ვიდრე ამერიკელს“.

საინტერესოა, რომ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიდან ვინც ამერიკით მოიხიბლა და თავისი ქვეყნის ცხოვრების გზა ამერიკულ ღირებულებებს დაუკავშირა, საქართველო აღმოჩნდა. ჩვენთან ეხლა დიდი შემართებით საუბრობენ ამერიკის საშუალო და უმაღლესი განათლების დიდ უპირატესობაზე. შედეგად, სწავლა ფასიანი გახდა, მცირდება სავალდებულო საგნების სია. ტარდება ერთიანი ეროვნული გამოცდა და ა.შ. თუმცა, როგორც ბუჟინსკი გვიმტკიცებს, ამერიკაში სერიოზულად დგას განათლების ხარისხისა და მეთოდოლოგიის პრობლემა. ამ პრობლემის გამოსწორებისათვის, ჯერ კიდევ ბუშების სხვადასხვა პრეზიდენტობის დროს, ათეუ-

ლი მილიარდი დოლარი გამოიყო განათლებაში არსებული ხარვეზების გამოსასწორებლად. ამერიკული განათლების სისტემის ნაკლოვანებებზე საუბრობს თავის ცნობილ წიგნებში ამერიკის დღევანდელი პრეზიდენტი — ბარაკ ობამაც, რომელმაც ამერიკის საგანმანათლებლო სისტემის გარდასაქმნელად კვლავ გამოჰყო მილიარდობით დოლარი.

ბუეზინსკი, რომელიც ამჟამად ამერიკის პრეზიდენტის მრჩეველია, თავის წიგნში მოუხილავს ამერიკული განათლების პრობლემასაც. მისი აზრით, ამერიკული დემოკრატია რთულ სამყაროში გადარჩენას ლაშობს გონივრული საგარეო პოლიტიკის განხორციელებით, მაგრამ ეს იმ პირობით არის შესაძლებელი თუ ქვეყნის მოსახლეობა გონიერი და ჯანსაღად მოაზროვნეა. „უნდა ვაღიარო, რომ ამერიკელი ხალხი უვიცია. მას არავითარი წარმოდგენა არა აქვს გარესამყაროზე. ჩვენს სახელმწიფო სკოლებში არ არის საგანი „მსოფლიო ისტორია“. ჩვენ ბავშვებს ამერიკის პატრიოტულ ისტორიას ვასწავლით, სინამდვილეში კი ეს შელამაზებული „სამობაო“ ისტორიაა, რომელიც შორს არის წარსულის რთული და წინააღმდეგობრივი რეალიზებისაგან“. აი, ასეთია ამერიკის განათლების სისტემის ბუეზინსკისეული შეფასება.

ამერიკელი პოლიტოლოგი უმკაცრეს შეფასებას აძლევს ამერიკის თანამედროვე ისტორიის დამოკიდებულებას ამ კონტინენტის მკვიდრი მოსახლეობის — ინდიელების მიმართაც. „ამერიკელებმა უნდა აღიარონ, რომ პირველი ეთნიკური წმენდები „კანონის სახელით“ სწორედ მათ მიწაზე მოხდა! ათასობით ინდიელი აყარეს საკუთარი მიწებიდან პრეზიდენტ ჯექსონის დროს და ამერიკის ისტორია ამ ფაქტს გვერდს არ უნდა უვლიდეს“ — აცხადებს ბუეზინსკი.

როგორც ჩანს, ამერიკაში არც გეოგრაფიას წყალობენ. მაგალითად, ამერიკული კოლეჯების ახლანდელი აბიტურიენტების 52 პროცენტს არ შეუძლია რუკაზე გაარკვიოს, სად მდებარეობს ნიუ იორკი. 2003-2010 წლებში უმაღლეს სასწავლებელში შემსვლელთა 70 პროცენტმა ვერ შეძლო რუკაზე ეპოვნა ერაყის სახელმწიფო, რომელშიც ამერიკა წლების მანძილზე იბრძოდა. მომავალი სტუდენტების 30 პროცენტმა რუკაზე ვერ მოახდინა წყნარი ოკეანის იდენტიფიცირება. ბუეზინსკის დასკვნით, ეს და სხვა ფაქტები ადასტურებენ დიდი ნაწილის მეტისმეტად მსუბუქ დამოკიდებულებას ამერიკის საგარეო პოლიტიკის საკითხებისადმი, ასევე ზედაპირულად, შავ-თეთრ ტონებში, გარკვეული დემაგოგიის თანხლებით ხდება საერთაშორისო პრობლემატიკის შეთავაზება საჯარო დისკუსიებშიც.

ასეთ ვითარებაში ქართულმა პოლიტიკამ ცალსახად კურსი არ უნდა აიღოს თანამედროვე, ლიბერალური კპიტალიზმის მოდელზე, რომელიც კრახს განიცდის მთელ მსოფლიოში. ამასთანავე, საგარეო პოლიტიკაში მიუღებელია, რომელიმე ქვეყნის (აშშ, რუსეთი, თურქეთი და ა.შ.) სრულ მოიმედეობაზე ყოფნა, რომელიც მას გახდის სატელიტ სახელმწიფოდ და, შესაბამისად, მოუმრავლებს მტერ ქვეყნებს.

ქართულმა ნებისმიერმა პოლიტიკურმა კლასმა გონივრულად უნდა გაიცნობიეროს, რომ ნატოსკენ თვითმიზნური ლტოლვა რუსეთს გადააქცევს იმ ვეშაპად, რომლის ხახაში მოხვედრის აცილება თითქმის შეუძლებელი იქნება. მითუმეტეს ჰორიზონტზე ჩანს იმპერიული რუსეთის მზადყოფნა, საბოლოოდ დააჩოქოს ახალგაზრდა ქართული სახელმწიფო, მისი ხელისუფლების „საყმანვილო“ შეცდომების გამო.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ფუკუიამა ფ., „სად არის მემარცხენეების ამბოხი?“ გაზ.: „მპიგელი“, 2012, თებერვალი (ციტ. გაზე. „რეზონანსი“, 2012 წლის 8 თებერვალი);
2. ბუეზინსკი ზ., „სტრატეგიული ხედვა: ამერიკა და გლობალური ძლიერების კრიზისი“, აშშ, 2012;
3. ბუეზინსკი ზ., „ამერიკამ საგარეო პოლიტიკაში ზომიერების გრძნობა დაკარდა“, ციტ. გაზ.: „საქართველო და მსოფლიო“, 22-28 თებერვალი, 2012;
4. კისინჯერი პ., „დიპლომატია“ (რუსულ ენაზე), 2004;
5. გორი ა., „დედამიწა სასწორის თეფშზე“, ნიუ იორკი, 1996. სოროსი ჯ. „ფინანსური რყევები ევროპასა და აშშ-ში“, აშშ, 2012;
6. ფრანგიშვილი ი., „რთული სოციალ-ეკონომიკური სტრუქტურების მართვის ზოგიერთი პრობლემა“, ჟურნ.: „Приборы и система управления“, №8, მოსკოვი, 1995.
7. ფრანგიშვილი ი., „სხვადასხვაგვარი ბუნების რთული სისტემების ფუნქციონირების საერთო სისტემური კანონზომიერებანი“, კრებ.: „Философские исследования“, №3, მოსკოვი, 1997.
8. ჭითანავა ნ., „შერეული მრავალწიგნიანი სოციალურად ორიენტირებული ეკონომიკა“, თბ., 1997.
9. გაზ.: „Newsweek“, აშშ, 24 იანვარი, 2012; <http://inosmi.ru/usa/2012024/183775801.html>.
10. დრიუკერი პ., „პოსტკაპიტალისტური საზოგადოება“, აშშ, 1993;
11. გაზ.: „Le Monde“, საფრანგეთი, 26 იანვარი, 2012; <http://inosmi.ru/usa/20120127/184121973.html>
12. ვალლერსტაინი ე., „ნაცნობი მსოფლიოს დასასრული“, აშშ, 2003;
13. გაზ.: „Голос“, უკრაინა, 1 თებერვალი, 2012; http://www.golosua.com/main/article/mizhnarodni-vidnosini/20120119_kapitalizm-tyajelyie-vremena
14. გაზ.: „Зеркало недели“, 2 თებერვალი, 2012; http://zn.ua/ECONOMICS/anatoliy_galchinskiy_konets_kapitalizma_mozhno_s_polnym_osnovaniem_traktovat_kak_ego_triumf-96778.html;
15. კვესელავა ი., საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ორიენტაციის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1999;
16. კვესელავა ი., მსოფლიო გლობალიზაციის პარადიგმები, ჟურნ.: „საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე“, №11-12, თბ., 2003.
17. პაპაშვილი მ., ჰენრი კისინჯერი. დიპლომატია. ჟურნ.: „საისტორიო ვერტიკალები“, № 13, თბ., 2007;
18. ჭაჭია ა., გაზ. „საქართველო და მსოფლიო“, 2011, 21-27 სექტემბერი.
19. სერგეი დიბოვი, გაზ. „Трибуна горных регионов“, 04.09.2011. <http://server.livejournal.com/715529.html>